

Article Info	RESEARC ARTICLE ARAŞTIRMA MAKALESİ	
Title of Article	On Architecture and Paradoxical Difference	
Corresponding Author	Önder ÇELİK İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, onder.celik@iku.edu.tr , Tel: 5433661756	
Submission Date Admission Date	10/04/2018 – 10/06/2018	
How to Cite	ÇELİK, Ö., (2018). Mimarlık ve Paradoksal Fark , Kent Akademisi, Volume, 11 (33), Issue 2, Pages, 282-288	
		ORCID NO:

Mimarlık ve Paradoksal Fark

Önder ÇELİK
İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

On Architecture and Paradoxical Difference

ABSTRACT:

Throughout the long history of architecture, architectural approaches usually possess an imagination of subject and world which is formed around the idea of a center. Forms of sense, value and experience are constructed around this idea of center both in an abstract and also concrete way. A particular idea of design which is peculiar to the idea of center works through notions like identity and sameness. At least, these notions are the beaten tracks of any operation of architectural spatialization and in general they constitute the set of concepts specific to the politics of re-presentation. After the World War II, there was the process of complication and decentralization with the emergence of information societies. This process has also been decisive for architectural approaches. And what is meant by the paradoxical difference is a practico-ethical politics of exploring another world, thinking and living possibilities (singular and collective) in this decentralization process. This article is a brief preliminary evaluation of the possible relations of the paradoxical difference and the politics of expression, which are constructed by Deleuze and Guattari, with the discipline of architecture in a time when the politics of representation is not sufficient anymore.

Keywords: Decentralization, paradoxical difference, politics of expression, politics of representation, sense, architectural thought.

ÖZ:

Mimarlığın, aşına olduğumuz uzun tarihi boyunca mimari yaklaşımlar genellikle bir merkez fikri etrafında bir birey ve dünya tahayyülüne sahiptirler. Bu merkez fikri etrafında anlam, değer ve deneyim biçimleri hem soyut hem de somut olarak inşa edilir. Bu merkez fikrine özgü tasarım düşüncesi özdeşlik/aynılık/kimlik vb. nosyonlar üzerinden işler. En azından bu nosyonlar herhangi bir mimari mekansallaştırma işleminin uğraklarıdır ve genel olarak temsil (re-presentation) siyasetine özgü kavram setini oluştururlar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirlemeye başlayan enformasyon toplumlarındaki karmaşıklaşma ile birlikte bir merkezsizleşme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç mimari yaklaşımlar için de belirleyici olmuştur. Ve paradoksal fark ile kastedilen de bu merkezsizleşme sürecinde başka bir dünyanın, düşüncenin ve yaşam olanaklarının (tekil ve kolektif) araştırılmasının pratik-etik bir siyasetidir. Bu yazı artık temsil siyasetinin yetersizleştiği bir dönemde beliriveren fark tartışmaları arasında Deleuze ve Guattari'nin ileri sürdükleri paradoksal farkın ve yine ikilinin tüm çalışmalarını boyunca inşa etmeye çalıştıkları ifade siyasetinin mimarlık için ne gibi anlamlar ve potansiyeller taşıyabileceği üzerine kısa bir ön-değerlendirmedir.

Anahtar Kelimeler: Merkezsizleşme, paradoksal fark, ifade siyaseti, temsil siyaseti, anlam, mimari düşünce.

GİRİŞ:

Mimarlığın uzun tarihi boyunca mimari düşünceyi biçimlendiren bir merkez fikri olmuştur hep. Bu merkez fikri bir nirengi noktası olarak, *anlam* ve *değer dünyalarını* ve dolayısıyla *deneyim biçimlerini* (özellik biçimleri) belirlemiştir. Aynı zamanda, bu merkez fikri, özdeşlik/aynılık/kimlik nosyonlarının da etrafında organize olduğu sabit bir noktadır. Mimari mekan üretimi ya da mekansallaştırma işlemi bu bakımdan bir özdeşleştirme işlemi olarak ele alınır, mimarlığa özgü temsil biçimlerinin de ve dolayısıyla her türlü mimari tasarım sürecinin de daima bir siyaset barındırdığı ileri sürülebilir. Ancak özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan süreçte bu merkez fikrinin giderek zayıfladığı gözlemlenebilir. Özellikle sibernetik, post-fordizm ve daha sonrasında dijitalleşme süreçlerinin belirişi ile merkezden merkezsiz olana ya da temsilden temsil-altı olana doğru bir kaymanın yaşandığı söylenebilir. Beliriveren bu durumun daha yaşanılabilir bir dünya yaratıp yaratmayacağı sorusu ise hala canlı bir soru gibi gözükmektedir. İşte paradoksal fark tam da bu merkezsiz olan dünyada hakikati, anlamı, değeri ve deneyim biçimlerini yeniden düşünmenin ve pratik etmenin, düşüncede yeni yollar açmanın ve *başka yaşam olanaklarının* (tekil ve kolektif) araştırılması üzerine yürütülen pratik-etik bir tartışmadır. Bu bakımdan paradoksal fark ile, bir merkez veya köken fikri etrafında organize olan hakikat söylemi ve temsil siyasetinden çok Deleuze ve Guattari'nin yerine inşa etmeye çalıştıkları ifade siyaseti önerilmektedir. Bu yazının konusu da kısaca bu ifade siyasetinin, mimarlık için en temelde ne gibi bir anlamı olabileceği üzerinedir.

Mimarlık alanından konuya yaklaşılabilecek olursa merkez fikrine ilişkin sorun Tschumi tarafından da dile getirilir. Tschumi, 1975-91 yılları arasında kaleme aldığı makalelerinden oluşan "Mimarlık ve Ayrım" (Architecture and Disjunction) kitabının "De-, Dis-, Ex-" (1987) başlıklı yazısında, artık şehrin görülebilir sınırlarının olmadığı bir deregülasyon çağına işaret eder. Tschumi, Paul Virillio'nun "Hız ve Politika" kitabına referansla düzenlemenin merkezde olduğu ortaçağ toplumlarının şehirde kendi kendini düzenleyebilen (self-regulated) bir örgütlenme içinde olduklarını ve bu şekilde kurallar ile gündelik yaşam arasında bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu belirtir. Endüstri çağında ise yaşanan kopuş ile beraber bu ilişkinin artık o kadar da net olmadığı, toplumun ve şehrin yapay olarak düzenlendiği ve homojenleştirildiği, düzenlemenin ise artık merkezde değil, kenarda olduğunu ileri sürer. (Merkez-çevre) Kontrolün artık kenarda olduğu bu süreçte işlev, form ve anlam arasındaki bağlantının koptuğunu belirtir. Tschumi, günümüzde ise kontrolün artık toplumun dışında olduğu

öznenin ve hatta toplumun da merkezsizleştiği bir deregülasyon sürecine dikkatleri çeker. Tschumi, aynı yazısında Foucault'ya atıfla, merkezsizleşen (decentering) bir öznenin ve toplumdan bahsederken: "Ex-centric, dis-integrated, dis-located, dis-juncted, deconstructed, dismantled... deregulated... de-, dis-, ex-." Tschumi, bunların günümüzün ön-ekleri olduğunu belirtir. Post-, neo-, veya pre-'nin değil...

Belli bir türde merkez fikri etrafında örgütlenen özdeşlik/aynılık/kimlik nosyonları ile inşa edilen temsil biçimlerinin böylece artık yetersizleştiği bu süreçte "paradoksal fark" nosyonu bahsi geçen merkezsizleşme ile birlikte gündeme gelmektedir. Mimari tasarım ve mekan üretim sürecinin önemli payandalarından olan merkezi perspektif ve öklidyen uzay anlayışı artık 1960'lardan sonra giderek merkezsiz hale gelmeye başlayan toplumlar ile birlikte belirgin olmaya başlayan temsil krizine işaret etmektedir. Bu merkezsizleşme sürecine ilişkin Tschumi'nin, yukarıda Virillio'ya atıfla çizdiği şemayı, Foucault'nun çözümlenmeleri üzerinden tekrar düşünecek olursak aslında sorun disiplin toplumundan denetim toplumuna geçiş ile birlikte düşünülebilir.

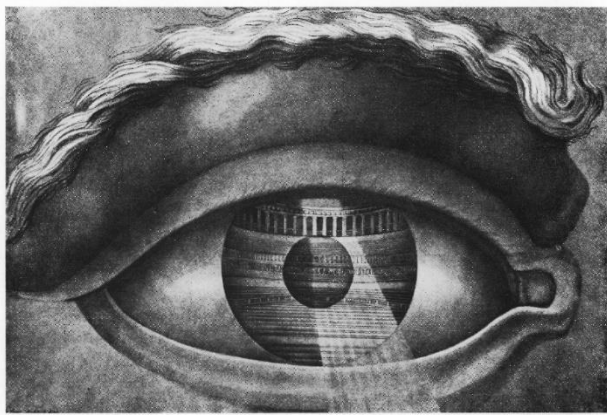
Bu noktada Foucault'nun "kendi kendisinin girişimcisi (yöneticisi) "homo economicos"un doğuşu süreci ile birlikte, Deleuze'ün "Denetim Toplulukları konusunda Bir Ek" başlıklı makalesi takip edilebilir. Merkezsizleşme sürecine özgü yeni iktidar ve itaat aygıtlarının nasıl çalışabileceği üzerine ufuk açıcı uyarılarda bulunur. Tez açısından bir diğer önemli kaynak ise, Deleuze'ün "Foucault" kitabı ve bu kitabın sonundaki, "İnsanın Ölümü ve Üstün Üzerine" başlıklı ektir. Bu ek, üç tarihsel formasyondan bahsetmektedir. Bunlar, "Klasik tarihsel formasyon", "19. yüzyılın tarihsel formasyonu" ve "geleceğin bir formasyonuna doğru" başlıkları ile anılır. Bu son başlık tam da merkezsiz bir dünyada yaşam sorunu ile ilişkilidir ve tezin daha çok yoğunlaşacağı bölümü oluşturmaktadır. Şimdilik bu taslak metinde ise bu kısma hazırlık olması açısından, 19. yüzyıl formasyonundan itibaren sorun ele alınmaya çalışılacaktır. Burada söz konusu formasyonlar ile paralellik arz eden Antony Vidler'in "Üçüncü Tipoloji" başlıklı yazısı ve Emil Kaufmann'ın modern mimarlığın doğuşuna ilişkin çalışmaları kullanılmıştır.

1. Aydınlanma ve Merkezsizleşme Süreci

Aydınlanma ve devrim dönemi ile birlikte toplum "kutsal olan"a özgü merkez fikrinin zaman ve mekan anlayışı ve deneyim biçimlerinden arınmaya başlar. "Kutsal olan"ın geri çekilişi ile birlikte insan-tanrı ilişkisinde bir kopuş

yaşanır. Foucault, bu süreci aynı zamanda “insanın doğuşu” olarak ta anar. Sonsuz bir varlık olan tanrının sahnedeki görece geri çekilişi yerini sonlu bir varlık olan insana ve onun faaliyetlerine bırakır. Tanrısal düşünüm (refleksiyon) artık insana özgü sonlu bir düşünüm haline gelmiştir. (Kant’ın cogito yaşanan bu dönüşümün açık bir ifadesidir) İnsanın bu yeni statüsü ile birlikte, Platoncu “güzel-olan” yerini “estetik bir devrime” ve dolayısıyla “beğenin doğuşuna” bırakır. Bunun anlamı, özünde Platoncu bir ayırım olan düşünülür-olan (kavram) ile duyulur-olan (deneyim) arasında, duyulur-olanın, düşünülür-olandan görece özerkleşmesidir. Platoncu gelenek içerisinde düşünülür-olanın duyulur-olana daima bir önceliği var idi. Sabit bir merkez fikri tam da bu şekilde oluşabilirdi.

Belli bir ölçüde, Platoncu geleneğin etkisi altında şekillenen ve insanın merkezde olduğu Vitruvian paradigmanın bir çöküşü söz konusudur burada. Ancak Alan Calquhoun kendi deyişiyle, bu süreci Platoncu mimarlık geleneğinin yok olmasından ziyade bir laikleşme olarak yorumlayıp bu durumu toplumsal kuramda cumhuriyetçi ve demokrat içeriklerin Barok devletin merkezi kurumlarına aşılmasına benzetir. Dönemin geçiş mimarlarından biri olan Ledoux, Barok dönemine özgü olan hükümdarın mutlak bakışına tabi kılınan perspektif ilkesinin giderek demokratikleştiğini ve perspektif mekanın kolektif düzlemde yeniden düşünüldüğü tiyatro mekanının Aydınlanma dönemine özgü yeni statüsünü anar. Ledoux için bu demokratikleşme süreci ile ilişkili olarak her yerden görmek ve görülebilmek tiyatro mekanının en önemli özelliğidir. “Coup d’oeil” adlı (Resim 1) bir illüstrasyonda, bu durumu gösterir; ancak illüstrasyonda dev bir göz yine de herşeyi gözetlemektedir. Hans Belting, Ledoux’un bu illüstrasyonunu Foucault’nun Benthamcı “panoptik bakış”ı ile ilişkilendirerek görme mekanı üzerindeki kontrolün anonimleştiğini belirtir. Foucault’nun panoptik mekanın belirişi olarak da dillendirdiği bu an aynı zamanda biyopolitikanın da doğuşuna tekabül etmektedir ve Foucault açısından neoliberal yönetimselliğin de erken aşamasıdır.

Resim 1: Coup d’oeil, Claude-Nicolas Ledoux.

Foucault, Kant’ın “Aydınlanma Nedir?” metninde *şimdiki zaman* sorusunun, güncelliğimizin ne’liğinin önemli olduğu ana işaret eder. Modernliğin esaslı sorusudur, bu. “Aydınlanma (Aufklärung) kendi kendini adlandırarak, kendini kendi geçmişi ve geleceği karşısında konumlandırarak ve kendi şimdiki zamanı içerisinde yapması gereken işlemleri saptayarak kendinin kendi bilincine varmış olan kuşkusuz çok özel bir kültürel süreçtir.” (Foucault; 165) Ve Foucault açısından “şimdinin bir ontolojisini” (ya da kendimizin bir ontolojisini) yapmak, bizi üreten öznellik kipleri ve hakikat oyunlarına odaklanmak demektir. Dolayısıyla, “kutsal olan”dan arınma süreci ile beliriveren bir bireyleşme ve bireyleştirme sorunu belirlemektedir burada. Bu sorun mimari tasarım düşüncesi açısından da önemlidir. Ledoux’un İdeal Chaux Kentinde geliştirdiği formlar belli bir siyasal ütopyayı içerisinde barındırmakla birlikte Barok’un dinamik kompozisyon anlayışından Aydınlanma’ya geçişi temsil etmektedir, Emil Kaufmann açısından.

“Ledoux’dan Corbusier’e” (Von Ledoux bis Le Corbusier, 1933) başlıklı kitabında, Kaufmann, Ledoux üzerine analizlerinde bu sürecin mimarlıkta nasıl yankılandığını inceler. Ledoux ve Kant arasındaki kimi paralelliklere vurgu yapar. Kant’ın özerk bir etiği önerdiğini, Ledoux’un da özerk bir mimarlığın temellerini attığını ileri sürer. Bu tam da İnsan Hakları Bildirgesi ile birlikte bireye tanınan hakların artık eski metafizik ve ahlak kurallarının geçerli olduğu aşkın bir düzlem gerektirmediği bir döneme denk gelir. Toplumun endüstri çağına ya da disiplin toplumuna göre yeniden örgütlendiği bir süreçte beliren yeni bir birey tipolojisi ve bireyleşme biçiminin mekan siyaseti de artık laikleşmiş bir aklın kendisinin merkezde olduğu yeni bir mimarlık talep etmektedir.

Arke, arketip ve tip arasında işleyen analojik ilişkilere özgü bireyleştirme işlemleri bahsi geçen dönüşüm ile birlikte artık bir sentez (kavram ve deneyim arasındaki) sorununa dönüşmektedir. Bahsi geçen dönüşüm ile “tip” kavramının da anlamı değişime uğramaktadır. (Calquhoun, Vidler, Madrazo) Teosentrisizme özgü hiyerarşik bir dünya tasarımı yerini sonlu olanın analitiğine bırakıyor. Tip burada duyulur olan deneyim alanını, düşünülür olan kavram ve zihin alanı ile ilişkilendiriyor. Tip tıpkı bir şema gibi işliyor burada... Aslında burada duyulur-olanın düşünülür-olandan görece özerkleşmesi ile birlikte beliriveren anlam krizine karşılık “tip” kavramı ile problem sonlu insan ve sonlu düşünüm açısından yeniden kurulmaya çalışıyor. Foucault gibi ele alınırsa yeni bir hakikat söyleminin inşası söz konusudur burada.

Soruna Vidler açısından yaklaşacak olursak, Vidler “Üçüncü Tipoloji” başlıklı yazısında tipoloji üzerine olan çalışmaları Aydınlanma döneminden itibaren izler. Kutsal-olandan arınma süreci, anlaşılacağı üzere yeni

deneyim (öznel) kipleri ile ilişkili yeni anlam ve değer dünyalarının da belirmesi anlamına gelmektedir. Sanayileşme ve nüfusun artışı ile birlikte kentin statik bir evreden dinamik bir evreye geçişi kentsel deneyimi ve anlam sorununu da gündeme getirmektedir. İşte, Vidler, burada, karmaşılaşmaya başlayan kent deneyiminin kavranabilir olması için “tip”lerin anlamı yeniden kurma potansiyellerine işaret eder.

Mimari bir tasarım probleminde özdeşlik/aynılık/kimlik düşüncesi üzerinden kurulan mimari bir tasarım probleminin genel temaları kabaca Vidler’in söz konusu çalışmasına atıfla takip edilecek olursa: Birinci tipolojide mimarlık doğa ile “analoji” ilişkisi kurmakta ve mekansallaştırma işlemi buradan türetilen ilkeler doğrultusunda yapılmaktadır. Marc-Antoine Laugier, mimarlığın doğayı taklit etmesi gerektiğini -Newtoncu mutlak mekan anlayışına eklenerek- belirtir. İdeal bir “tip” olarak ileri sürdüğü “ilkel kulübe”yi diğer tüm yapıların ondan türetilebileceği kökensel bir bireyleştirme ilkesi olarak ele alır. Jacques François Blondel ise işlevlerine göre bina sınıflandırmaları yaparak uygun “karakteri” ifade eden “türler”i bir bireyleştirme ilkesi olarak ileri sürer. Blondel’in öğrencileri olan Ledoux ve Boullée için ise tipoloji koşullara bağlı olarak değişen simgesel bir etki olarak ele alınır. Quatremère de Quincy için tip aslında bir “model” olarak (kopya etmek değil) doğayı taklit etmektedir. Jacques-Nicolas Louis Durand, Gottfried Semper ve Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc gibi isimlerin de dahil olduğu bu süreç, “kutsal olan”dan arınma ile birlikte beliren krizi rasyonalize etme ve dolayısıyla kentsel deneyimi ve anlam üretimini yeniden düşünme çabaları olarak okunabilir. İkinci tipoloji ise analoji ilişkisini makine ile kurmaktadır...

Vidler’in, belirttiği üçüncü tipoloji ise şehir analojisi olarak ifade edilir. (Vidler, 1985). Aydınlanma sürecindeki kopuş ile başlayan tip sorununu 1960’lara doğru karmaşılaşmaya başlayan kentlerde yerini yeni bir krize bırakmaktadır. Tam da mimari öğelerin çözüldüğü veya parçalandığı bir ortamda beliriveren şeyleşmenin etkilerine karşı duyarlılık geliştiren mimarlardan biri olan Aldo Rossi’nin tipoloji kaygısı, Vidler’in ilk iki tipolojide incelediğinden farklı olarak, kendisine özerk, kendi kendisine atıfta bulunacak bir düşünce geliştirmeye çalışır. Rossi, mimarlığın hatırlatma işlevinden yola çıkarak şehrin belleğindeki tipolojileri araştırır ve neo-rasyoneci bir yaklaşım tarzını benimser. Ancak Hays’in belirttiği üzere, Rossi’nin bu çabaları disiplinin tekrar kurulmasını değil, aksine çözümlenmesini hızlandırır.

2.Paradoksal Fark ve İfade Siyaseti Üzerine

Mimarlığın öğelerinin çözülmeye (dissolution) başladığı bu süreç, Foucault’nun da çözümlenmelerini yaptığı disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçiş süreci ile paralel ele alınabilir. Merkezden merkezsiz olana bu

geçiş süreci sınırın flulaşması ile özdeşlik/aynılık/kimlik gibi nosyonlar ile işleyen mantığın (savaş koşulları dışında) “farkı” boyunduruk altına aldığı temsil siyasetinin gücünü yitirmeye başlaması ile birlikte, “fark” kavramı etrafında yoğun bir tartışma başlar. 1960’lar sonrasında yükselişe geçen “fark” terimi etrafında dönen tartışmalarda, Derrida, Deleuze, Foucault, Lyotard vb. düşünürler genel olarak sahnede yer aldılar. Bu tez, Deleuze ve Guattari’nin çeşitli eserlerinde geliştirdikleri ifade siyaseti üzerinden mimarlık ve paradoksal fark (simülakrum sistemi ve tekseslilik) üzerine bir yeniden okuma denemesidir. Mimarlık alanında yapılan çalışmalarda, Deleuze ve Guattari’ye verilen referanslarda “ifade” kavramının hakkının yeterince verilmediği görülüyor.

Öncelikle ifade siyaseti tekil olan, tekil düşünce ile ilişkilidir; ancak tekil olanı kolektif ile birlikte düşünür. Düşünüldür-olan ve duyulur-olan arasında yapılan klasik ayrıma özgü, özdeşlik/aynılık/kimlik ile işleyen doksa ve onun temsil siyaseti değil, paradoksal olan ile ilgilenir. Dolayısıyla birey ve bireyleştirme siyaseti Düşünce imgesini tanınmaya ve özdeşliğe dayalı olmaktan paradoksal bir fark düşüncesine dönüştürme politikası (noopolitika) veya düşüncenin yeni bir imajı, ya da daha çok onu kapatan imajlara karşı düşüncenin özgürleşmesi ifade siyasetinin en genel eğilimini oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda bir olay felsefesidir. Ancak, zihin/beden ayrımı ile ilişkisi yoktur.

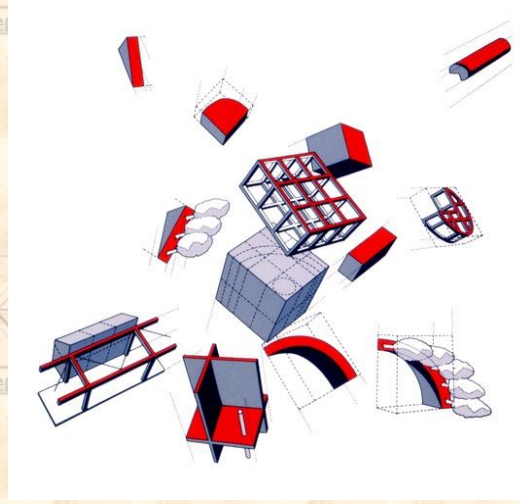
Başka bir deyişle, ifade problemi ve paradoksal fark, Deleuze’ün, olanaklı-olanın gerçekleşmesi ve virtüel-olanın edimselleşmesi arasında yaptığı keskin ayrım ile birlikte düşünülebilir. Olanaklı-olanın gerçekleşmesi, sınırlandırma ve benzerlik ilkeleri üzerinden işleyen bireyleşme tarzları ve temsil siyasetini üretir. Deleuze, teknoloji filozofu Gilbert Simondon’a (1924-1989) atıfla bu bakış açısını şu iki saptamaya göre eleştirir. “1) Bireyleşme ilkesi geleneksel olarak zaten kurulmuş, tamamlanmış bir bireye bağlanır. Bu durumda yalnızca, bu tür bir varlığın bireyselliğini kuranın, yani zaten bireyleşmiş bir varlığı belirleyen ne olduğunu sorarız. Ve bireyi bireyleşmenin sonrasına “yerleştirdiğimiz” için, bireyleşme ilkesini de bireyleşmek işleminin öncesine, bireyleşmenin kendisinin öncesine, bireyleşmenin kendisinin üzerine “yerleştiririz”; 2) Böyle olunca, bireyleşmeyi her yere “yerleştiririz”; onu varlıkla, en azından somut, hatta tanrısal varlıkla eş-yayımlı bir özellik haline getiririz. Onu varlığın bütünü, varlığın kavram dışı ilk momenti haline getiririz. Bu hata, önceki hataya bağlıdır. Aslında, birey ancak bireyleşmesiyle, bireyleşme de ilkeyle aynı anda var olabilir: ilke, salt düşünsel bir ilke değil, gerçekten oluşumsal olmalıdır. Birey yalnızca sonuç değil, *bireyleşme ortamıdır.*” (Deleuze, 2009)

Ve virtüel-olan kısaca özetlenirse bu paradoksal farkın alanı olan bireyleşme ortamıdır. Virtüel-olan, merkezsizdir ve sınırlandırma, karşıtlık, bir modeli taklit ve özdeşlik ya da bir kopyaya benzerlik üzerinden işleyerek edimselleşmez; bireyin herhangi bir dünyada oluşumu (kolektif olanda) ıraksama ve yakınsama kuralına göre tekillikten-tekillığe göre işler. Bu durumda mimarlıkta artık formun, üslubun, tipin vb. belirleyici olduğu tasarım problemlerinden odağın yavaş yavaş formsuz (in-formel) olana doğru kaydığı ima ediliyor. “Fark” burada özdeşliğin / aynılığın / kimliğin düzenini garantileyen bir tür olumsuz öğe olmaktan ziyade; başka yaşam olanaklarını sorunsallaştıran paradoksal bir öğe haline gelmektedir.

Mimarlığın uzun tarihi göz önünde bulundurulduğunda tasarım problemlerini güdüleyen temsil siyasetinin yaslandığı söylem genel olarak ruh ve beden (ya da düşünülür-olan ile duyulur-olan) arasında yapılan Platoncu bir ayrıma ve ondan sonraki varyasyonlarına dayanır. Burada genel olarak tasarım problemi ruhun aktif bir fail ve bedenin de biçim alan pasif bir güç olduğu ve mimarlığı yaratmanın da bu ruh olduğu ileri sürülür. Aslında temsil siyaseti kabalaştırarak belirtecek olursak böylesi bir söylem rejimi ve ışık rejimi etrafında örgütlenen bir dünya ve birey tahayyülüne sahiptir. Oysa ifade siyasetinde temsil bu ayrım üzerinden ilerlemez.

Deleuze, “Anlamın Mantığı” kitabında Stoacı ayrımdan bahseder. Temelde değişen şey şudur ve Deleuze’ e göre felsefede temelli bir alt üst oluşa neden olur. Kısaca özetlemek gerekirse ayrım artık ruh ve beden arasında değil; cisimsiz (incorporeal) olan ile cisimli (corporeal) olan arasındadır. Cisimsiz olan, cisimsiz dönüşümlerin yaşandığı, *etkinin*, ideanın, anlamın, organsız ve virtüel olanın problematik ve paradoksal fark alanıdır. Olay felsefesi tam da bu alan ile ilişkilidir. Cisimsizler arasında yarı-neden (quasi-cause) ilişkileri varken, cisimsel olanlar arasında neden (cause) ilişkileri vardır. “Stoacılar da iki çeşit şeyi birbirinden ayırırlar: 1) Gerilimleri, fiziksel nitelikleri, ilişkileri, etkileme ve etkilenmeleriyle cisimler ve onlara karşılık gelen “şey durumları”. Bu şey durumları, etkileme ve etkilenmeler cisimlerin karışımalarıyla belirlenir. Cisimlerin ve şey durumlarının tek zamanı şimdidir. Çünkü yaşayan şimdi edime eşlik eden, etkin olanın etkilemesini, edilgin olanın etkilenmesini ifade eden ve ölçen zamansal uzamdır. Ama cisimler arasında birlik olduğu ölçüde, etkin ilke ve edilgin ilke birlik içinde olduğu ölçüde, kozmik bir şimdi bütün evreni kucaklar: uzayda yalnızca cisimler, zamanda ise yalnızca şimdi vardır. Cisimler düzeyinde nedenler ve sonuçlar yoktur: bütün cisimler nedendir, birbirlerine göre, birbirleri için nedendir. Kozmik şimdinin uzamında, nedenler arasındaki birlik Yazgı diye adlandırılır. 2) Bütün cisimler birbirleri için, birbirlerine göre nedendir, ama neyin nedeni? Cisimler bambaşka bir doğaya sahip

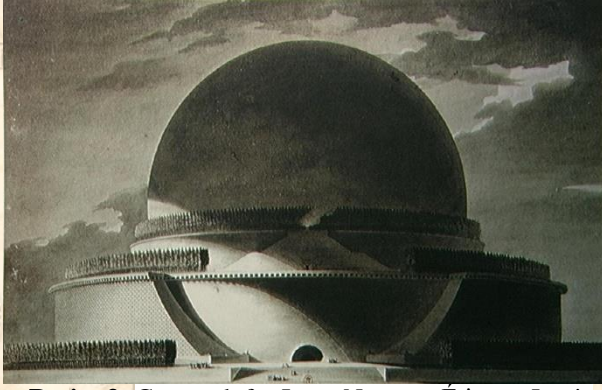
birtakım şeylerin nedenidir. Bu sonuçlar cisim değil, tam anlamıyla “cisimsiz”dir. Söz konusu olan, fiziksel nitelikler ve özellikler değil mantıksal ya da diyalektik atfetmelerdir. Şeyler ya da şey durumları değil olaylar. Bunların var-olduklarını söyleyemeyiz, daha ziyade alttan-alta-olduklarını ya da içten-içe-olduklarını, bir şey olmayana, var-olmayan bir olmaya uygun düşen asgari bir varlığa sahip olduklarını söyleyebiliriz.” (Deleuze, 2015) Kendisini *etkisinde* (virtüel) aktüelleştiren *içkin neden* en azından bu ayrım üzerinden anlamlı hale gelmektedir. Bu bakış açısı ifade siyasetinin içkin ve paradoksal düzlemini ima etmektedir.

Resim 2: Parc de La Villette projesinden “Exploding Folie”, Bernard Tschumi.

3.Mimarlıkta Paradoksun Ele Alınışı

1960’lardan sonra beliriveren “fark”ın paradoksal karakteri üzerinde yürütülen tartışmaların mimarlıkta karşılık bulduğu yaklaşımlardan birini de Bernard Tschumi temsil eder. 1968 Paris’teki öğrenci olayları, Henri Lefebvre’nin gündelik hayat ve mekânın sosyal üretimi üzerine tezleri, Uluslararası Durumcu Hareket’in kenti deneyimleme olayı (événements) ileri sürmesi, Foucault’nun mekânı iktidar ve bilgi ilişkileri açısından ele alması (panoptikon), 1970’ler sonrasında Tschumi’yi etkileyen başlıca unsurlardır. Modern işlev-biçim özdeşliğinin durağan tasarım problemlerinin yerine mekânların içinde ve çevresinde cereyan eden bir “olay” mimarlığı önermektedir, Tschumi. Mimarlığın alışık olunan zihin temelli yaklaşımlarına örnek olarak Boullée’yi örnek verir. Boullée için mimarlık zihnin üretimidir. (Resim 3) Ancak Tschumi bedene de odaklanarak mimarlığı zihin ile beden arasındaki paradoks ile ilişkili düşünmeye başlar. Anlam ile ilişkili biçimsel etkilerin yanı sıra beden ile ilişkili algısal-olanın, deneyimin ve o deneyimin içinde cereyan ettiği toplumsal kuvvetler de önemli olmaya başlamıştır.

Resim 3: Cenotaph for Isaac Newton, Étienne-Louis Boullée.

Tschumi'nin, "Mimari Paradoks" başlıklı metni, mimarlığın uzun tarihi boyunca yaptığı temel bir ayrıma/yarığa dikkat çekiyor. Başka bir deyişle, kavramsal olan (anlam ya da düşünülür-olan) ile algısal olan (deneyim ya da duyulur-olan) arasındaki yarık... Ve bahsi geçen merkezsizleşme ile birlikte beliriveren bu yarığın daha da görünür olmasıdır. Tschumi, uzun bir zaman boyunca görmezlikten gelinmiş bu temel ayrımın/yarığın üstünü örtmek veya bastırmaktansa onu daha da görünür kılmaktan söz etmektedir. Böylece Tschumi paradoksı vurgulamakta ve mimarlığı bu paradoks ile birlikte yeniden düşünmeye çalışmaktadır.

Tschumi'nin, "Mimari Paradoks" (1975) adlı makalesinde sorunsallaştırdığı ayrımlardan biri de, kavramsal-olan (anlam) ile algısal-olan (deneyim) arasındadır. Tschumi için, kavramsal-olan (anlam) piramit metaforu ile, algısal-olan (deneyim) ise labirent metaforu ile ilişkili anılmaktadır. Paradoks bu ikisi arasındadır. Kavramsal-olanın mekânı olarak piramit aslında zihinsel bir etkinliğe/sürece işaret eden özdeşliğin/aynılığın/kimliğin ideal mekânıdır. Özdeşleştirme burada aynı zamanda mekânlaştırmadır. Algısal-olanın, sembolleştirilmesidir. Ancak, algısal-olan deneyim üzerinde işleyen ya da kavramsal-olanı algısal-olana dayatan bir temsil rejimidir. Burada piramit mimarlığın kendisidir, düşüncesidir. Bir anlamda dil ile dünya arasındaki yarığa piramidin bakış açısı olan geleneksel yaklaşımda bir uyumun ya da eşleşmenin olduğu varsayılır. Bu aynı zamanda bir temsil siyasetidir.

Öte yandan, labirent metaforu ile anılan algısal-olan deneyimin tarafında ise hiçbir özdeşlik ya da özsel bir anlam yoktur. Temsil edilemeyen bu boyut, algısal-olanın (bedensel) mekânıdır. Tschumi, bu mekâna "deneyimlenen mekân" adını verir. Anlam üretiminin ya da kavramsal-olan düşünülür olanın özdeşlik/aynılık/kimlik üzerinden işleyen genelleştirici ideal mekânına karşı; deneyimlenen mekân aslında "olay" mekânıdır. Ve güç modeline dayalı bir "süreç" işaret eder. Ya da kuvvet ilişkileri sahasının öngörülemez,

tesadüfi ilişkilerine veya deneyimlenen sosyal pratiklerin fiziksel ve toplumsal olan gerçek mekânına işaret eder.

Tschumi, Foucault'ya atıfla "olay"dan ya da bir olay mimarlığından söz eder. Hatta gelecek yüzyılın bir "olay mimarlığı" olacağını ifade eder. Ancak yukarıda bahsi geçen yaklaşımı açısından ise düşünülür-olan ile duyulur-olan arasındaki ayrım üzerinden işleyen temsil siyaseti içinde kalır. Oysa Foucault açısından da tıpkı Deleuze ve Guattari de olduğu gibi "olay" mefhumu Platoncu ayrım üzerinden değil, Stoacı ayrım açısından ele alınır. Dolayısıyla soruna ifade siyaseti açısından bakıldığında "olay mimarlığı" cisimsiz olan ile birlikte düşünmek gerekir. Paradoksal fark tam da cisimsiz kuruluş sürecindeki bu unsurdur. İdea, bedene karşıtlığı bakımından ruhu temsil eden bir şey olmaktan ziyade artık bir olaydır. Söz konusu olan şey artık bu karşıtlık değildir.

SONUÇ

Ruh ve beden ayrımı üzerinden işleyen yaklaşımlar aslında hala merkez fikrine özgü iktidar etme biçimini bünyesinde taşımaktadır. Denetim toplumları özelinde soruna yaklaşıldığında ise bu iktidar etme biçimi merkezsizleşme süreci ile birlikte her yere dağılmıştır. Çağdaş mimarlık yaklaşımları kabaca belirtilecek olursa Platoncu ayrımı aştığını iddia etse bile ya düşünülür-olan zihin ya da akla aşırı vurgu yapmakta ve beden yitmekte ya da duyulur-olan algısal ya da maddi boyuta aşırı vurgu yapmakta ve anlam ve değer yitmektedir. İfade siyaseti işte tam da burada hala aşkın bir nitelikte olan merkezsizleşmiş bir dünyanın post-panoptik aklının denetim ve yönetim mantığına karşı paradoksal farkı ileri sürerek başka türlü toplumsallıkların, dünyanın ve bireyin ve dolayısıyla mekânın icadının araştırılması üzerine pratik-etik bir öneridir. Ya da Deleuze'un de, "Denetim Toplulukları Konusunda Bir Ek" metninde belirttiği gibi, yitip gitmekte olan disiplin toplumlarına özgü normlaştırma ve iktidar etme biçimlerini eleştirmek yetmez. Ya da oraya özlem duymak... Sorun gelmekte olan iktidar ve itaat ettirme biçimlerini, ona karşı pratik-etik bir yaşamın inşası için görebilmek ve söyleyebilmek ile ilişkili görünmektedir. Merkezileşme sürecini tekrar yeniden merkeze dönerek ya da günümüz neoliberal korporasyon cephesine eklenerek değil, minör bir siyasetin figürü olabilecek bir cepheden görür. Bu sürece özgü kolektif mekân ve zaman ise, hala icat edilmeyi beklemektedir... "Umuyorum ki gelecek bir zaman için."

Bu makale İ.T.Ü. Mimari Tasarım Doktora Programı kapsamında danışman Prof. Dr. Semra Aydın ve eş-danışman Prof. Dr. Ali Akay yürütücülüğünde henüz hazırlanmakta olan "Mimarlıkta İfade ve İçerik Problemi" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA:

Belting, Hans (2012). *Floransa ve Bağdat: Doğu'da ve Batı'da Bakışın Tarihi*. Zehra Aksu Yılmaz (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Calquhoun, Alan (2005). Süperblok. Ali Cengizkan (Çev.). *Mimari Eleştiri Yazıları* içinde. İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.

Deleuze, Gilles (2006). Denetim Toplulukları Üzerine Ek. İnci Uysal (Çev.). *Müzakereler* içinde. İstanbul: Norgunk.

Deleuze, Gilles (2015). *Anlamın Mantığı*. Hakan Yücefer (Çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Deleuze, Gilles (2009). Gilbert Simondon: Birey ve Onun Psiko-Biyolojik Oluşumu. Ferhat Taylan (Çev.). *İssiz Adalar ve Diğer Metinler* içinde. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Foucault, Michel (2014). Aydınlanma Nedir? Işık Ergüden-Osman Akınhay (Çev.). *Özne ve İktidar* içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, Michel (2015). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.

Foucault, Michel (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. Alican Taylan (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

Leandro Madrazo (1995). *The Concept of Type in Architecture: An Inquiry into the Nature of Architectural Form*. (Zurich: Ph.D. Dissertation No. 11115, Swiss Federal Institute of Technology-ETH), <http://web.salleurl.edu/~madrazo/ethz/phd/cover.html>.

Hays, K. Michael (2015). *Mimarlığın Arzusu: Geç Avangardı Okumak*. Volkan Atmaca-Bahar Demirhan (Çev.). İstanbul: YEM Yayın.

Spencer, Douglas (2018). *Neoliberalizmin Mimarlığı*. Akın Terzi (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tschumi, Bernard (1996). *Architecture and Disjunction*. Cambridge-Massachusetts: MIT Press.

Vidler, Antony (1996). Third Typology. Kate Nesbitt (ed.). In *Theorizing A New Agenda For Architecture*. New York: Princeton Architectural Press.

Vidler, Anthony (2016). *Yaşadığımız Günün Tarihleri: Mimarlıkta Modernizmi İcat Etmek*. Alp Tümer (Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.

Zourabichvili, François (2008). *Deleuze: Olay Felsefesi*. Aziz Ufuk Kılıç (Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.